

TÜRKÇEDE TABİAT KAYNAKLI “YIKIM”LAR NASIL İFADE EDİLİR?

Dr. Yasemin ÖZCAN GÖNÜLAL*

ÖZ: Türkler ilk çağlarda, tabiat olaylarını ve tabiattan kaynaklanan yıkımları; göğün ve yerin kılıcısı, yaratıcısı olarak gördükleri Tanrı ile ilişkilendirerek adlandırmalarını bu inanca göre yapmışlardır. Örneğin Eski Türkçede “teñri” sözünün hem “Tanrı” hem de “gökyüzü” anlamında kullanıldığı bilinir. Benzer inanış, Yunan ve Roma mitolojileri dâhil bütün eski kavimlerde görülür. Tabiat olaylarını Tanrı'nın öfkesi ya da cezası olarak gören ve hayretle seyreden eski Türkler, bu sebeple Gök Tanrı'ya, atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi. Bu makalede, tabiat olaylarının yol açtığı yıkımları anlatmak üzere kullanılan *afet* ve *felâket* sözleri ile insanoğlunu tarih boyunca etkileyen doğal afetlerden olan *deprem*, *sel* ve *yangın* kelimelerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde izi sürülecek, bu kelimeler derlenerek sözlüklerdeki tanımlar arasındaki ince ayrımlar ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet, felâket, yıkım, deprem, sel, yangın

How Nature Related Disasters are Expressed in Turkish?

ABSTRACT: Turks at the earlier ages referred to the natural disasters as the outcome of the creators of the sky and the terra. Accordingly they had named the God on this belief. For instance, the word “tenri” in the old Turkish is known to be used to refer to the “God” and also in the meaning of the “sky” meanings. The similar belief can be seen in every old clan including the Greek and the Rome mythologies. The old Turks who perceived and astonished the nature occurring as the anger or punishment of God, sacrificed horse and sheep to the Sky God, ancestors, nature forces just for this reason. In this article, the *disaster* and *plague* statements that are used to explain to tell the destructions caused

---

* İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Türk Dili Ok. yaseminozcan35@gmail.com

by the nature occurring and the *earthquake, flood, fire* words will be traced on the historical and contemporary dialects.

Key Words: disaster, plague, earthquake, flood, fire

GİRİŞ

Türkler ilk çağlarda, tabiat olaylarını ve tabiattan kaynaklanan yıkımları; göğün ve yerin kılıcısı, yaratıcısı olarak gördükleri Tanrı ile ilişkilendirerek adlandırmalarını bu inanca göre yapmışlardır. Örneğin Eski Türkçede “teñri” sözünün hem “Tanrı” hem de “gökyüzü” anlamında kullanıldığı bilinir.¹ Eski bir Türk halk şiirinde sellerin böğüren boğaya, bulutların kükreyen aslana benzetilmesi², Altay destanlarında, ateşi yaratanın “Tanrı Ülgen” olarak kabul edilmesi (Ögel, 2010: 501) konunun Türk mitolojisindeki yansımalarına örnektir. Benzer inanış, Yunan ve Roma mitolojileri dâhil bütün eski kavimlerde görülür.

Tabiat olaylarını Tanrı'nın hiddeti ya da cezası olarak gören ve hayretle acz içinde seyreden eski Türkler, bu sebeple Gök Tanrı'ya, atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi.³ Kuraklık dönemlerinde ya da hava olaylarından kaynaklanan afetler gerçekleştiğinde eski Yunan tanrılarında Zeus'a da kurbanlar sunulduğu bilinmektedir (Elliade 2003: 97).

Türk mitolojisinde de önemli bir yeri olan tabiat olaylarını ifade etmek için hangi kelimelerin kullanıldığını tespit etmek ve varsa tarih içindeki anlam değişikliklerini ortaya çıkarmak çalışmanın temel amacıdır. Dolayısıyla bu makalede, tabiat olaylarının yol açtığı yıkımları anlatmak üzere kullanılan *afet* ve *felâket* sözleri ile insanoğlunu tarih boyunca etkileyen doğal afetlerden olan *deprem*, *sel* ve *yangın* kelimelerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde izi sürülecek, bu kelimeler derlenerek sözlüklerdeki tanımlar arasındaki ince ayrımlar ortaya konacaktır.

1. Afet ve Felâket Sözleri

Türkçede doğadan kaynaklanan yıkımları anlatmak için 11. yüzyıldan itibaren genellikle Arapça kökenli *afet*, *musibet*, *belâ* ve

---

¹ “Üze kök tengri, asra yağız yir kılıntukda ekin ara kişi oğlu kılınmış” (Tekin 2003: 62), “Tengri teg tengride bolmış türük bilge kağan bu ödke olurtum” (Tekin 2003: 34).

² “Keldi esin esneyü, kadhka tükel esneyü, kirdi budun kasnayu, kara bulıt kökreşür.” Şiir için bk. (Ögel 2010: 271)

³ Ayrıntılı bilgi için bk. (Kafesoğlu 1997: 290; Ögel 2010: 271).

dâhiye; 16. yüzyıldan sonra Çağatay ve Osmanlı sahasında Ar. *felek* kökünden türetilen *felâket* ile *facia* kelimeleri kullanılır. Bu türlü yıkımlara maruz kalanlara ise *afetzedede* veya *felaketzedede* denir.

1.1. Türkçe Sözlük'te (2011) Arapça kökenli *afet* (أفت) kelimesine beş ayrı anlam verilmiştir: (I.) Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım. (II.) Kıran⁴ (III.) *mec.* Çok kötü (IV.) *mec.* Güzelliği ile insanı şaşkına çeviren, aklını başından alan kadın. (V.) *mec.* Hastalıkların dokularda yaptığı bozukluk.

A. Tietze (2002: 104) kelimenin Arapçadan Farsçaya (Ar. *āfa* (awf kökünden) > Fars. *āfat*) geçtiğini belirtir ve kelimeyi şöyle tanımlar: Ar. *āfa* (awf kökünden) > Fars. *āfat*: (I.) Felâket (II.) Bir hastalığın husule getirdiği bozukluk (III.) Güzelliği ile görenin aklını başından alan insan.⁵

Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de (Redhouse 1852: 13) *afet* kelimesine “bela, dâhiye; güzel olan mahbube”,

Lehçe-i Osmânî'de (Ahmet Vefik Paşa 2000: 541) “Belâ, dâhiye; belâ gibi güzel”,

Lügat-i Nâcî'de (Muallim Nâcî 1894: 19) “belâ, arıza, sakınılacak hâl; insanı belâ-yı ıška düşüren güzel”,

Kâmûs-ı Türki'de (Şemseddin Sami 190: 43) “belâ, dâhiye, musîbet; aşifte-i ibtilâ bir musîbet addolunan güzel” anlamları verilmiştir. *Afetzedede* ise *Kâmûs-ı Türki*'de “bir musibete ve alehusus harîk ve zelzele gibi bir dâhiyeye uğramış musâb” olarak açıklanmıştır.

Osmanlı Türkçesiyle yazılan yukarıdaki dört sözlükte *afet* sözü tanımlanırken *felâket* kelimesinin kullanılmadığı dikkat çekmektedir. İkinci anlamlara bakıldığında ise *musibet* ve *bela* kelimelerinin “güzel kadın” şeklinde tanımlandığı görülmektedir⁶. Bu anlamın kaynağı için İslâm ahlâkına bakılabilir zira İslâm ahlâkçıları; riya, kin, kıskançlık gibi insan nefsinin kötü eğilimleri ile kötü fiil ve hareketleri, *âfât* (afetler) ya da *emrâz* (hastalıklar) olarak tasvir etmişlerdir (Çağrıncı 1988: 398).

⁴ Eski Anadolu Türkçesinde (Kanar 2011: 451) *kırgan* olarak geçen *kıran*, *Lehçe-i Osmânî*'de (Ahmet Vefik Paşa 2000: 234) “Mühlik, katil, şedit şey”, *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde (Dilçin 1983: 137) ise “Öldürücü hastalık salgını” olarak tanımlanmıştır.

⁵ *âfat-i cân* “kalp ağrısına sebep olan” > *afacan* “hem zeki hem yaramaz çocuk” (Tietze 2002: 104)

⁶ Benzer şekilde İngilizcede de *afet* kelimesi ile “çekici ve güzel kimse” arasında bir ilgi kurulduğu şu kelimelerden anlaşılıyor: İng. *stunner* “afet; yakışıklı, çekici kimse”; İng. *knockout* “afet, büyük darbe; çok çekici kimse” (WTND: 1971).

Ancak burada sözü edilen kötü eğilimlerin sadece “kadın”a ait görülmediği vurgulanmalıdır. Bu anlayışı destekler nitelikte Garib-nâme’de şöyle bir beyit geçer:

Taîrı sevmez bu hulu ‘avratları / Oldur âfir Taîrı’nuñ âfetleri
 “Bu tabiattaki kadınları Tanrı sevmez; işte bunlar Hakk’ın afetleridir”
 (Yavuz 2000: 689)⁷

Öte yandan bugün “afet gibi kadın” ifadesindeki *afet* kelimesinin “baş döndüren güzel” anlamında kullanıldığı bilinmektedir.

Yıkım kelimesi ise 1930’lu yıllarda ortaya çıkar. 1934 yılında halk ağzından derlemeler sonucunda hazırlanan *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*’nde *afet* için *ıgım, kırgın, kırlağan, utun* ve *yıkım* karşılıkları önerilmiş ancak aynı çalışmanın *yıkım* maddesinde *afet* kelimesi yer almamış, onun yerine *felâket, masraf, tahrip, ziyan* karşılıkları verilmiştir. Öte yandan *yıkın* maddesi, *afet* olarak tanımlanmıştır. Bir yıl sonra hazırlanan *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*’nda (1935: 327) ise *yıkım* ile *yıkın* kelimeleri eş anlamlı kabul edilmiş ve “âsib, musibet, felâket” olarak tanımlanmıştır⁸. *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’nde (2009: 4265), eski metinlerde rastlamadığımız Türkçe kökenli *yıkım* kelimesi “zarar” anlamında madde başı olarak kaydedilmiştir.

Tarihî metinlerde geçen ve *afet* ile eş anlamlı kullanılan diğer kelimeler için şu örnekler verilebilir:

Kutadgu Bilig (KB) ve *Atebetü’l-Hakâyık*’ta (AH) *bela*, “sıkıntı, eziyet, mihnet” anlamında kullanılır. KB’de daha çok *belâ mihnet* ikilemesi şeklinde geçer (KB, 932b, 3391b, 4619b, 5423b):

Mukaddimet’ül-Edeb’de (ME) “bela” anlamında *musibet* kelimesi geçer:

İnnâ lillâhi va innâ ilayhi râci’ûn tedi musîbatlıg, innâ lillâhi tedi kor tegmiş

“Şüphesiz Allah’tan geldik ve musibet zamanında ona döneceğiz, (...)” (Yüce 1993: 76)

⁷ Sözü edilen tabiat, metinde, “kadının utanma duygusundan uzak olması ve adının âleme yayılması” olarak gösterilmiştir.

⁸ Bu çalışmalar sırasında *afet* için, sonradan tutunamayacak olan “afat” karşılığı da önerilmiştir. Bk. *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* 1935: 6.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *afet*, *bela* ve *musibet* kelimeleri birlikte bulunur; *afet* her faslın başında “bela” anlamında kullanılır:

Kîne ve ħased âfatınıñ beyânı içinde turur

“Kin ve haset belasının beyanı içindedir.” (Eckmann 1995: 286)

Uluğ belâ u mihnet kelse sizler şabur ħalu bilürsüz

“Büyük bela ve mihnet gelse sizler sabredebilirsiniz” (Eckmann 1995: 56)

Ma'lûm boldı kim ħalk katında muşîbatlardın dünyâ muşîbatı uluğrağ ermiş

“Malum oldu ki halk katında musibetlerden dünya musibeti daha büyük imiş” (Eckmann 1995: 167)

12.- 13. yüzyıllar arasındaki Kur'an tefsirinin söz varlığına ait dil malzemesini içeren Borovkov'un sözlüğünde *afat* yer alırken *bela* ve *musibet* kelimeleri bulunmaz:

Ķamuğ afatlardın aman bolğay (Borovkov 2002: 42)

“Tüm felâketlerden kurtulmuş olacak”

13.-14. yüzyıllar arasındaki Kıpçak Türkçesine ait dil malzemesini içeren *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nde (Toparlı vd. 2007) *âfet* ve *âfât* “afetler, belalar” sözleri yer alırken⁹ “felâket” kelimesine madde başı olarak rastlanmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini yansıtan *Kıtas-ı Enbiya* (KE) ile *Ahmed-i Dâ'î Divanı*'nda (ADD) *âfet* ve *muşîbet* kelimeleri geçer¹⁰:

Dutuldı ay u gün ağladı yir / Muşibet zühre vü keyvâna geldi
(Özmen 2001: 73)

⁹ Sözlükte belirtilen *afet* kelimesinin geçtiği kaynaklar şunlardır: *Baytaratu'l-Vâzih, İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin, Kitâb-ı Fi'l-Fıkh, Kitâb-ı Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî, Li-Lisâni'l-Etrâk, Münyetü'l-Guzât.*

¹⁰ *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*'nde (Kanar 2011: 108) ise sadece *belâ* kelimesi madde başı olarak tespit edilmiş; *afet*, *felaket*, *facia*, *musibet* kelimelerine rastlanmamıştır.

“Tutuldu ay ve güneş, ağladı yer ve gök, Venüs ve Satürn’e musibet geldi” *Göz bakmayınca hûba gönül virmez âdemî / Zîra ‘ukâbuñ âfeti kendü yügindedür* (Özmen 2001: 218)

“*Göz bakmayınca güzele gönül vermez insan, zira karakuşun belası kendi tüyündedir*”

Gülistan Tercümesi’nde *belâ* ve *muşîbet* kelimeleri geçer:

Bu belâyı bârî Ta ‘âlâ’dan hâcet dileyüp buldı / (...) çünkü açlık muşîbetine mübtelâ oldu ve öldi (Özkan 1993: 266/392)

“Bu belayı hiç olmazsa Allah’tan diledi.” / “Çünkü açlık belasına müptela oldu ve öldü.”

Çağatay sahasına ait Lutfî Divanı’nda *afet*, “güzel, alımlı kadın” anlamında kullanılır:

Körktin başka turur tört belâlığ harekât / Kim bolur kim kişide barçası hûb u mevzûn / (...) sizde bar törtelesi bir biridin âfetrak (Karaağaç 1997: 152)

“Güzellikten başkadır dört belalı hareket / Bunların hepsinin olduğu kişi güzeldir, (...) sizde dördü birbirinden daha büyük afet var”

Yâ Rab ni belâ hüsñ ü letâfet turur uşbu / Reftâr u şemâyil imes âfet turur uşbu (Karaağaç 1997: 173)

“Ya Rab ne bela, güzellik ve letafettir bu, yaratılış değil, afettir bu”

Bâbüür Dîvânı’nda *afet* “büyük felâket, bela” anlamında şöyle geçer:

Rûhum yaratıp idiy letâfet birle / Kıldın aña tenni hem-reh âfet birle (Yücel 1995: 218)

“Canımı yarattın letafet ile, kıldın ona bedeni yoldaş bela ile”

Çağdaş Türk lehçelerinde ise *afet* kelimesi şöyle yer alır:

TTü. *afet*

Az. *âfât*

Bşk. *âfât*

Kaz. *opat*¹¹

Kırg. *apāt, alaamat*¹²

Tat. *afāt*

Özb. *afāt*

Türkm. *āpat*

Uyg. *apāt*

Yak. *iedeen*¹³

1.2. Arapça “felek” (فلك) kelimesinden Türkçede türetilen *felâket* (فلاکت) için *TS*'de üç anlam verilmiştir: (I.) Büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay veya durum, bela (II.) Çok kötü (III.) Şaşırtıcı, hayrete düşürücü.

A. Tietze (2002: 41) *felâket* için (Ar. falak “felek” > Fars. falâkat) iki anlam verir: (I.) Feleğin sillesi, büyük üzüntü veren beklenmeyen hâdise (II.) Aşırı, çok, son derece (fena ya da iyi).

Lehçe-i Osmânî'de yapma (müvellede) bir söz olduğu belirtilen *felâket*, “felek belası, afet, musibet”; *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*'de *afet* maddesi ile aynı olarak “bela, dâhiye, bedbaht” şeklinde tanımlanmıştır.

16. yüzyıldan sonra ortaya çıktığı anlaşılan *felâket* kelimesi, *Bâkî* ve *Bâbü* divanlarında şu şekilde geçer:

Fezâ-yı fakr u felâketde savlecân-ı kazâ / Getürdi gûy-sıfat döne döne başuma hâl (Küçük 1994: 55)

“Yokluk ve felaketin göğünde kaderin çevgeni / sevgilinin sureti başıma döne döne hâl getirdi.”

Devlet ki kişi mini birle bolğay / Bi'llâh ki felâket maña andın yahşı (Yücel 1995: 216)

¹¹ *Türkiye Türkçesi Kazak Türkçesi Sözlüğü*'nde (Bayniyazov 2009: 12) *afet* için iki anlam verilir: (I.) afet, kırağı, eziyet, sıkıntı, bahtsızlık. (II.) *mec.* çok güzel (kadın).

¹² *Kırgız Sözlüğü*'nde (Yudahin 1998: 37) *apāt* “afet; tabiatın getirdiği felaket; sığır hayvanları için ilenç sözü” olarak tanımlanmıştır.

¹³ Yakutça için bk. (Vasiliev 1995: 4) Listede yer alan diğer kelimeler için bk. (Ercilasun vd. 1991: 6)

“Saadet ki insan, benim ile olacak, billâh ki felaket bana ondan daha güzel”

M. Tulum (2011: 712)’un çalışmasında 17. yüzyılda kullanıldığı anlaşılan *felâket* için şu karşılıklar verilmiştir: afet, fenâlık, kemlik, kötülük, yaramazlık, fena, kötü, kem, yaramaz, belâ, şerr, mihnet, fitnet, seyret, seyyiet, musibet, dâhiye, nuhuset, bedi, bed, fesad, hata, beliye, belve, belva, naibet, aşub, aşib, vakıat, idbar, nazilet, zara, usret, faciat, talısızlık, tali-i bed, seval, şakavet, derdimendi, asib, şiddet, büs, fakr, mezellet ü tenk-desti, siyah-bahti.

Uygur metinlerinde, *felâket* için *ada tuda* ikilemesi geçer. Clauson (1972: 40), Moğolcada “kötü ruh, şeytan” anlamına gelen “ada”nın Kuzey ve Kuzeydoğu lehçesinde yeniden görüldüğünü kaydeder ve *ada tudanın* “tehlike, yıkım” anlamlarına geldiğini belirtir:

(...) *ol evde yalın tüşmez yala kelmez üdsüz ölüm ulatı adın ada tudalar yme bolmaz* (Kaya 1994: 261)¹⁴

“o eve ateş düşmez, iftira gelmez, vakitsiz ölüm ve başka felâketler de olmaz”

KB’de *yut*, “felaket, bela, afet” anlamıyla karşımıza çıkar:¹⁵

Usal bolma begler küyer ot turur / Küyer otka yaksa aηar yut turur (Arat 1999: 81)

“İhmalci olma, beyler yanar ateştir, yanar ateş, ona yaklaşan için bir felâkettir”

Biligsizke devlet kelür erse kut / Budun barça buzlır bolur ilke yut (Arat 1999: 195)

“Bilgisiz devlet ve saadet gelirse, halkın arasına fesat girer ve bu memleket için öldürücü bir felaket olur”

Ana ogrılık suv alında yaşut / Oğul togsa andın bolur ilke yut (Arat 1999: 572)

“Eğer ana hırsızlık suyunu gizlice alır ve bundan bir oğul doğarsa o memleket için bir afet olur”

Ediz boldı ornı ay kutlug kuta / Teηise kodı inse boldı yuta (Arat 1999: 170)

¹⁴ Ayrıca bk. (Ayazlı 2012: 283)

¹⁵ ME, NF, ADD’de *yut* sözü geçmiyor.

“Ey devletli, onun yeri yükseklerdedir; onun yükselmesi saadet, aşağı inmesi felakettir”

Divânü Lûgati't-Türk'te *yut*, anlam daralmasına uğrar ve “kışın soğukta hayvanları öldüren felaket” yani “kıtlık, kıran” şeklinde tanımlanır (Atalay 2006: C III- 142). Ayrıca *yutluk* için “kıtlık yılı” tanımı verilir (Atalay 2006: C IV- 818).

Clauson (1972: 883), *yut* sözünü “şiddetli soğukta hayvanları öldüren felâket, salgın hastalık”¹⁶ ve “kıtlık”¹⁷ olarak tanımlar: Moğ. *cut*, Rus. *dzhut*, Çağ. *yut*, Kıp. *yut* (ölet¹⁸, kıran). Güney-Batı Türkçesi grubunda *yut/cut/jut/çut* şekilleri olduğunu kaydeder.¹⁹

Räsänen (1969: 211-212), Clauson'a ek olarak; Yak. *sut*, Tel. *djudäk* şekillerini kaydeder. Kelimenin bazı tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki biçim ve anlamlarını verdikten sonra Moğolca ile ortaklığını belirtir.

Sevortyan (1989: 255-256), *yut*'u (1.) Kıran, (2.) Yağmurlu, kapalı hava, (3.) Dert, bela, felâket, (4.) Pislik, şeklinde tanımlar.

Çağdaş Türk lehçelerinde *felaket* kelimesi şöyle geçer²⁰:

Alt. *katu-cobol* “felâket, kötü olay” (Naskali ve Duranlı 1999)

Az. *fâlâkät*

Bşk. *fälâkät*

¹⁶ Grönbech'in *Kuman Lehçesi Sözlüğü*'nde (1992: 218) “salgın hastalık” anlamında *yang* kelimesi yer alır.

¹⁷ Gülensoy (2007: 519), kıtlık kelimesinin etimolojisini şöyle açıklar: *kız “pahalı” (DLT) > *kıt* “ihtiyaca yetmeyecek kadar az” *kız+lık* > *kıt+lık*; Räsänen (1969: 268), Tü. *kıt* ~ Fince *kato* “zarar, yıkım” denkliliğini belirtir. Altay Türkçesinde (Naskali ve Duranlı 1999: 92) “kıtlık, ürünsüzlük” anlamında Moğ. *kaañ*, Tuva Türkçesinde (Arikoğlu ve Kuular 2003: 2, 27) ise *ajam* “kıtlık”, *ajammaar* “kıtlık çekmek”, *çut* “kıtlık, yokluk” kelimeleri bulunur. Budist Uygur metinlerinde ise *aç kız* “açlık, kıtlık” olarak geçer: *Örü ol üdün ança tušta aç kız ig kägän yağı yavlak bolgay* “Daha önce öyle bir vakitte açlık, kıtlık, hastalık düşman olacak.” (Ayazlı 2012: 116, çev.173)

¹⁸ Clauson (1972: 130), Eski Türkçe *ölüt* (*ölöt*) kelimesinin Orta Türkçeden itibaren *ölet* şekline döndüğünü ve “salgın hastalıktan kaynaklanan ölüm” anlamı taşıdığını kaydeder.

¹⁹ Nitekim *Eski Türk Yazıtları*'nda (Orkun 1994: 899) *yut* için “soğukun şiddetinden hayvanların kırılması, salgın”, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*'nda (Şirin-User 2010: 538) “kıtlık” anlamı verilmiştir.

²⁰ Kaynak gösterilmeyen diğer lehçeler için bk. (Ercilasun vd.1991: 238).

Çuv. *hwyamat* (хяямат) “kıyamet, dünyanın sonu; felaket, afet”; *nuşa* “felaket, afet; kıtlık, sıkıntı”, *inker*, *şırılak* “bela, dert, felaket”, *usal-tésel* “her türlü kötülük, bela, felaket”, *tert* “acı, kahır, dert, felaket” (Bayram 2007)

Karaçay-Malkar Tü. *hadagalık* “felaket, bela”, *hostan* “kötülük, fenalık, felaket”, *kıynlık* “felâket”, *palah* “felâket, bela, dert” (Tavkul 2000)

Karay Tü. *tarlık* “darlık, yokluk”, *kıranç* “kıran”, *maggefa*²¹ (Çulha 2006).

Kaz. *bäleket*, *bakıtsızdık*, *apat*, *bäle*, *kıyrav*

Kırg. *balaket*, *balaa*

Özb. *fälakät*

Tat. *fälakät* “bela, bahtsızlık; kaygı; afet”

Tel. *d’etker*, *tübek* “bela, dert, felâket” (Sırkaşeva ve Kuçığaşeva 2000)

Tuv. *ayul*, *endeerel* “kaza, felâket”, *endeeşkin* “yıkım, yok olma”, *halap* / *hay* “bela, felâket, afet” (Arıkoğlu ve Kuular 2003)

Türkm. *ayılğançlık*, *betbağlık*

Uyg. *palakät*

Yak. *iedeen*, *aldarxay* (Vasiliev 1995)

2. Deprem, Sel ve Yangın Kelimeleri

2.1. Deprem: Türkçe kökenli “deprem” kelimesi, *depre-* gövdesine, Türkçeleştirme çalışmaları sırasında +*m* fiilden isim yapım ekinin gelmesiyle oluşmuştur. *Tarama Dergisi*’nde (1934: 839) Arapça kökenli *zelzele* (زلزله) için “deprem, deprenme, ırlantı, sarsıntı, yer ırgalanması, yer oynaması, yer sarsılması” karşılıkları verilmiş, *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*’nda ise (1935: 90) *deprem* kelimesi madde başı olarak kullanılmıştır.

Tarama Sözlüğü’nde (2009 C VI: 4535) *deprem* şeklinde müstakil bir kelime yoktur, onun yerine *yer deprenmesi* “zelzele, hareket-i arz”

²¹ Kowalski (1996: 98), kelimeyi *maccefa* şeklinde İbraniceden alıntı olarak kaydeder.

şeklinde tanımlanmıştır: *Kuvvetinden arzı tahrik edip zelzele zahir olur ki Türkî'de yer deprenmesi derler.*²²

DS'de *depren~ deprenme* olarak geçer.

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde (Caferoğlu 2011: 298) *yirtäbrämäki* kelimesi “zelzele” olarak kaydedilmiştir.

KB, ME ve NF'de *tepren-* “hareket etmek, kımıldanmak, sallanmak” / *tepret-* “kımıldatmak, hareket ettirmek, yerinden oynatmak”, ADD'de *depret-* “kımıldatmak, sarsmak” fiilleri bulunur.

Eski Anadolu Türkçesinde *yer deprenmesi* olarak geçer.

Kıyas-ı Enbiya'da *depret-* “deprem meydana getirmek” anlamında da kullanılır:

Zelzele kıldı depretti “Zelzele oldu, depretti” (Yılmaz vd. 2013: 723)

Codex Cumanicus'ta *yer titremeki* ifadesi yer alır (Vural 2007: 319).

Borovkov'un sözlüğünde (2002: 338) *zälzälä*, Adamović'in 16. *Yüzyıl Türkçesi Sözlüğü*'nde (2009: 267) *zerzele*²³, *Kâmûs-ı Türkî*'de (Şemseddin Sami 1317: 682) *zelzele* kelimesi madde başı olarak bulunur. 17. yüzyılda *zelzele* yanında *yer teprenmesi*, Ar. *recfet*, Fars. *bûmehen* kelimelerinin de kullanıldığı bilinmektedir (Tulum 2011: 1940).

Lehçe-i Osmânî'de (Ahmet Vefik Paşa 2000: 424, 886) *zelzele* “zilzâl, yel sallanması” dışında *yer deprenmesi*²⁴ ifadesi “zelzele, hareket-i arz” olarak tanımlanmıştır.

Çağdaş Türk lehçelerinde *deprem* şöyle ifade edilir²⁵:

Az. *zälzälä*

Başk. *yir titräv*

²² XVI. yüzyıla ait *Menazirü'l-Avalim* adlı eserden derlenmiştir.

²³ Türkçede genellikle yabancı dillerden alınmış ve söyleyiş güçlüğü çekilen örneklerde *uzak aykırılışma* (incontiguous dissimilation) görülür: *zelzele* > *zerzele*, *birader* > *bilader*, *fincan* > *filcan* vs. (Karaağaç, 2010: 64).

²⁴ *Lehçe-i Osmânî*'nin transkripsiyonlu metninde (Ahmet Vefik Paşa 2000: 424) *yer deprenmesi* sehven *yer devesi* şeklinde kaydedilmiş olup orijinal metinden kelimenin doğru transkripsiyonu yapılmıştır.

²⁵ Kaynak gösterilmeyen diğer lehçeler için bk. (Ercilasun vd. 1991: 162).

- Çuv. *çér çétreniiv, çér kisrenniiv* (Bayram 2007)
 Ggz. *er tepremee/ titremee* (Gaydarci, Koltza vd. 1991)
 Kaz. *jér silkiniiv, zilzala*
 Kır. *cer titiröö, zilzala*
 Özb. *zilzilä*
 Tat. *cir sélkéniiv, cir titräv*
 Tel. *d'er silkineri* (Sırkaşeva ve Kuçigaşeva 2000)
 Tuv. *çer şimçeeşkini* (Arıkoğlu ve Kuular 2003)
 Türkm. *yir tétreme*
 Uyg. *yär tävrişi*
 Yak. *sir xamsaahına* (Vasiliev 1995)

2.2. Sel: *TS*'de (2011: 2060), *sel* (<Ar. سيل “*seyl*”), “sürekli yağan yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su veya su taşkını” şeklinde tanımlanmıştır.

Tarama Dergisi'nde (1934: 692) *seyl* için “*akın, akınsu, çağlak, çavun, kayan, sökün, taşık, taşkın*” karşılıkları yer alır. *DS*'de *sel~ sil* olarak geçer.

Tarama Sözlüğü'nde (2009 C V: 3769) *taşhun* “taşkın” maddesi yer alır. Ancak *Kâmûs-ı Türkî*'de (Şemseddin Sami 1317: 863) *taşkın* (طاشقین) kelimesine *sel* anlamı verilmemiştir. Hâlbuki Osmanlı sahasında 17. yüzyılda *feyazân, füyûzât, hurûşân, cûşân, tuğyân* yanında “taşkın”ın *su taşması* anlamına geldiği bilinmektedir (Tulum 2011: 1706). *Lehçe-i Osmânî*'de (Ahmet Vefik Paşa 2000: 337) de *sel* için “su akıp taşması” anlamı verildiği görülür.

Osmanlı dönemi belgelerinde “sel baskını” kelimesi yerine, Arapça *seyl* kökünden gelen *seylâb*²⁶ ile “su taşkını” anlamına gelen *tuğyân*²⁷ ve *feyezân*²⁸ kelimeleri de kullanılmıştır. Ayrıca bu belgelerde nadir olarak

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (BOA. A. MKT. NZD), nr.227/96. (alıntı: Gönüllü 2010: 353)

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Divân (Beylikçi) Kalemi, (BOA. D. DVN.), nr.77/71 (alıntı: Gönüllü 2010: 353)

²⁸ Dâhiliye Nezâreti Teşri-i Muâmelat ve Islahât Komisyonu (BOA. DH.TMIK-S), nr.68/34. (alıntı: Gönüllü 2010: 353)

“su baskını” tabiri de yer alır.²⁹ Yine *seylâb* kelimesi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında “su baskını, su tahribatı” gibi kelimelerle birlikte, belgelerde kullanılmaya devam eder.³⁰

Tarihî metinlerde *sel* için *akın* ve *kelhiz* kelimeleri geçer. Eski Türkçede *aķāğ* “akış, akma, akıntı” > Orta Türkçede *akın* şeklinde gelişme göstermiştir (Caferoğlu 201: 9).

KB’de *akın* “akın, sel” bir yerde şöyle geçer:

*Okadı bu oğlın öziñe yaķın / Tutup ķuķtı kōzde aķıtı
aķın* (Arat 1999: 1160)

“Oğlunu yanına çağırđı, tutup kucakladı ve gözünden sel gibi yaş aktı”

DLT’de *kelhiz* ve *akın* “sel” olarak tanımlanır:

Kelhizleyü aktımız “Seller gibi aktık” (Atalay 2006: C I-343)

Teñri akın akıtı “Tanrı sel akıtı” (Atalay 2006: C III-212)

Beklenmeyen, birdenbire gelen *sel* ise *munduz akın* şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca geceleyin, birdenbire, sel gibi gelen asker için de “akıncı geldi” dendiği belirtilir (Atalay 2006: C I-77). Buradan yola çıkarak askerî terminolojide “akıncı” olarak adlandırılan birliğin adının “sel” anlamından geliştii anlaşılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde *seyl*, *taşğun*, *taşhun*, Kıpçak Türkçesi metinlerinde *seyl*, *sil ile taşkın* ve *taşkun* kelimeleri geçer:

Pes ol dereden siyl aķmıřıdı ve Dāvūduñ iki ķoyun gōtürüp ol silden yataķdın yaña geçürirdi (Yılmaz vd. 2013: 342)

“Ondan sonra o dereden sel akmıştı ve Davut’un iki koyununu götürerek o sel yatağından tarafa geçirirdi.”

Dede Korkut Hikâyeleri’nde “ķanlı suyum *taşķunı*, oğul!” şeklinde geçer (Ergin 1997: 141-10).

²⁹ Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî, (BOA. DH. MKT.), nr.1941/88. Lef.1. (alıntı: Gönüllü 2010: 353)

³⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Muamelat Genel Müdürlüğü, (BCA. Mua.), (alıntı: Gönüllü 2010: 353)

Çağdaş Türk lehçelerinde *sel*, şöyle ifade edilir³¹:

Alt. *taşkın, çayık* (Naskali ve Duranlı 1999)

Az. *sel*

Başk. *sel'*

Çuv. *şiv-şur, yeyü* (Bayram 2007)

Ggz. *sel* (Gaydarci, Koltsa vd. 199)

Kaz. *sel, taskın*

Kar. *sel, taşhun*

Kırg. *sel*

Özb. *sel*

Tat. *sel', taşkın*

Tel. *taşkın* (Sırkeşeva ve Kuçigeşeva 2000)

Tuv. *dajig* “taşkın, sel” (Arıkoğlu ve Kuular 2003)

Türkm. *sıl*

Uyg. *sel*

Yak. *sel', uu süürüğe* (Vasiliev 1995)

Ruşçada da bulunan *sel* kelimesi (сель), “toprak kayması, heyelan” anlamında kullanılır (*Russko-Anglitskiy Slovar*, 1987).

2.3. Yangın: TTü. *yangın* < *yā-n-gın* (Gülensoy 2007: 1056) ~ Ar. *ḥarīq* (حريق), TS'de (I.) Zarara yol açan büyük ateş (II.) Hastalıkta ateş (III.) Coşkunkluk (IV.) Tutkun, düşkün, âşık olarak tanımlanır.

Tarihî metinlerde *örte-* ve *köy-* (*köydür-* “yakmak” / *köyüklen-* “yanmak”/ *köynük* “yanık”) “yanmak” anlamında kullanılır. Ancak incelenilen metinlerden *KB* ve *AH*'ta *köy-*, Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerde “yanmak” anlamında *örte-* fiiline rastlanmamıştır.

Clauson, *örte-* fiilinin Çağatay, Kıpçak ve Osmanlı sahalarında kullanıldığını kaydeder: *ört* “ışık, yangın” ~ *örte-* “yanmak, yakmak”

Uyg. *Otunuğ küyürür örteyür* (Clauson 1972: 208)

³¹ Kaynak gösterilmeyen diğer lehçeler için bk. (Ercilasun vd. 1991: 758).

“Ateşi yakar.”

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde (Caferoğlu 2011: 152) *ört* “yanık, alev, ateş”, *örtä-* “yakmak, tutuşturmak”, *örtän* “alev, ateş” kelimeleri bulunur:

Evin barkın örte sığıl burhanın

“Onların evini barkını yak, burkanını kır” (Arat 1999: 545)

Yimişsiz yıgaçnu kesip örtegil

“Meyvesiz ağacı kesip yak” (Arat 1992: 66)

Aynı cümlede *yak-* anlamında hem *örte-* hem de *köydür-* fiillerinin eş anlamlı olarak kullanılması dikkat çekicidir:

Köydürdi anı, örtedi anı ört (Yüce 1993: 35)

“Yaktı onu, yaktı onu yangın”

NF'te *yan-* “yanmak”, (> *yandur-* “yakmak”) ve *köy-* “yanmak” (> *köydür-* “yakmak”) geçer: *Ot yanduruş taıu bu İbrahimni ol otça atıñ, anda köysün helâk bolsun* “Ateş yakın ve bu İbrahim'i o ateşe atın, orada yansın, helâk olsun” (Eckmann 1995: 149)

Borovkov'un sözlüğünde (2002: 214) *örtägän kıyın* “yakıcı azap” ifadesi yer alır.

Eski Anadolu Türkçesi'nde *yangın* sözüne rastlanır (Kanar 2011: 734). *Dede Korkut Kitabı*'nda (Ergin 1997: 42) *yak-* / *yan-* (> *yandur-* “yandırmak, yakmak”), *yanuq* “yanık” yanında *ört* “yangın, yanan nesne” olarak geçer:

Ol otuñ örtedi “O, odun yaktı” (Atalay 2006: C I-272)

Otuñ köydi “Odun yandı” (Atalay 2006: C III-246)

ADD'de *yan-* “yanmak” / *yak-* “yakmak” (> *yakıl-* “yakılmak, yanmak”) fiilleri yanında *yangın* için “harik” kelimesi kullanılır:

Vaşlı hayâlin sevdâ idelden / Yandum yaqıldum hicrân elinden (Özmen 2001: 132)

“Hayaline kavuşmayı sevda eylediğimden beri yandım yakıldım hicran elinden)

Nesim-i vaşl irişürse firāk içinde baña / Şafâ-yı cennet olur hâk bilür ‘azâb-ı harîk

“Kavuşmanın rüzgârı keder içindeki bana erişirse, cennet sefası olur yangın azabını Allah bilir” (Özmen 2001: 230)

Bâbüir Divanı’ndan (Yücel 1995) anlaşıldığı üzere Çağatay Türkçesinde *örten-* / *köy-* / *yan-* filleri “yanmak” anlamında kullanılıyordu. 17. yüzyılda Türkçe kökenli *yangın* ve *yangın* yanında Arapça kökenli *nâire*, *hurkat*, *harîk* ve *zarîm* kelimeleri de bulunuyordu (Tulum, 2001: 1862). Osmanlı Türkçesine ait metinlerde ise Arapça kökenli *harîk* ve *harîkzede* “yangın vurmuş, yangın afetine uğramış” kelimelerine daha sık rastlanır.

13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başına ait olduğu düşünülen *İbni Mühennâ Lûgati*’nde (Battal 1934) *yalan*³² “ateş alevlenmek”; *yak* “ateş yakmak” ve *küyün-* “yanmak” fiilleri yer alır.

Lehçe-i Osmânî’de (Ahmet Vefik Paşa 2000: 413) *yangın* (I.) *Harik*, *mahrük*, *muhterik*. (II.) *Mağdur*, *müşteki* karşılıklarıyla yer alır. *Kâmûs-ı Türki*’de (Şemseddin Sami 1317: 1548) ise bu tanıma ek olarak “*Âşık*, *ateş-i aşk ile sûzân*” anlamı da kaydedilmiştir.

Tarama Dergisi’nde (1934: 283) *harik* için “*ört*, *yalınlu*, *yangın*” karşılıkları bulunmaktadır. *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde (Dilçin, 1993: 233) ise *yangın* için *yanğun* (*yangın*) “yanmış, yanık” kelimesi kaydedilmiştir.

Çağdaş Türk lehçelerinde “*yangın*” karşılığında şu kelimeler kullanılmaktadır³³:

Alt. ört³⁴ (Naskali ve Duranlı 1999)

Az. *yangın*

Başk. *yangın*

Çuv. *puşar*, *virék*, *vut-kwvar* (Bayram 2007)

Ggz. *yangın* / *yangıncı* “itfaiyeci” (Gaydarci, Koltsa vd. 1991)

Kaz. *ört* / *ört söndürüvşi* “itfaiyeci”

³² Tü. *yal-* ~ *yaşu-* “yanmak; yakmak; parlamak” (EDPT) ~ *alış-* “yanmak, tutuşmak; alışmak” (EDPT) ~ *yalın-* *alap/yalap* “alev” ~ *yaşın* “ışık” (EDPT). Ayrıca bk. (Karaağaç 2002: 103).

³³ Kaynak gösterilmeyen diğer lehçeler için bk. (Ercilasun vd. 1991: 962).

³⁴ Alt. *örtö-* / *küydür-* “yakmak” Bk. (Baskakov 1999: 144, 130).

Kırg. *ört*

Özb. *yangın*

Tat. *yangın / yangınçı* “itfaiyeci”

Tel. *ört*

Tuv. *ört* (Arıkoğlu ve Kuular 2003)

Türkm. *yangın*

Uyg. *yangın, ört*

Yak. *bahaar uota / pojarnik* “itfaiyeci” (Vasiliev 1995)

SONUÇ

Doğadan kaynaklanan yıkımları anlatmak için tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan kelimeler ile *deprem, sel, yangın* kelimelerinin incelendiği çalışmada 33 sözlük, 13 tarihî metin taranmıştır. İncelenen metinlerde 16. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak *afet, bela, dâhiye* ve *musibet* kelimelerinin yer aldığı, 16. yüzyıldan sonra *felaket* kelimesinin de metinlerde geçmeye başladığı tespit edilmiştir.

Osmanlı döneminde yazılmış sözlüklerde *afet* ve *felaket* kelimeleri eş anlamlı kabul edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kelimeler arasında bir anlam farklılaşması ortaya çıkmıştır. Örneğin doğadan kaynaklanan yıkımların tümü *doğal afet* olarak tanımlanırken bu yıkımların her biri, yangın, deprem, sel, açlık vs. *felâket* kelimesi ile ifade edilmektedir. Örneğin *deprem afeti* değil, *deprem felaketi* kullanımında görüldüğü gibi. Bu durum *felaket* kelimesinin anlam daralmasına uğradığını düşündürmektedir. Zira Türkçe Sözlük'te de *felaket* için “yıkım” karşılığı verilmemiştir. *Yıkım* kelimesi ise 1930'lu yıllarda Türkçeleştirme çalışmaları sırasında *afetin* yerine ikame edilmek üzere türetilmiştir. Daha genel bir kullanım alanı olan “yıkım”ın kavram adı olarak tek başına “afet”in yerini doldurmadığı söylenebilir.

İncelenen metinlerden yola çıkarak *afet* kelimesinin “güzelliği ile baş döndüren kadın” anlamının da 16. yüzyıldan beri kullanıldığı görülmüştür.

Diğer yandan *deprem* ve *sel* kelimelerinin neredeyse tüm çağdaş Türk lehçelerinde ortak olduğu, *yangın* kelimesinin ise söz konusu lehçelerde eski Türkçeden gelen “ört” ile birlikte yaşadığı anlaşılmıştır.

KISALTMALAR

ADD	Ahmed-i Dâ'î Divanı
AH	Atebetü'l-Hakâyık
Alt.	Altay Türkçesi
Ar.	Arapça
Az.	Azeri Türkçesi
b	Beyit
Bşk.	Başkurt Türkçesi
Çuv.	Çuvaş Türkçesi
BD	Bâbü'r Dîvânı
DS	Derleme Sözlüğü
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
Fars.	Farsça
Ggz.	Gagauz Türkçesi
GT	Gülîstan Tercümesi
Kar.	Karay Türkçesi
Kaz.	Kazak Türkçesi
KB	Kutadgu Bilig
KE	Kısas-ı Enbiya
Kıp.	Kıpçak Türkçesi
Kır.	Kırgız Türkçesi
KTS	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
LD	Lutfî Divanı
Moğ.	Moğolca
NF	Nehcü'l-Ferâdis
Özb.	Özbek Türkçesi
Rus.	Rusça
Tel.	Teleüt Türkçesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TS	Türkçe Sözlük
TTü.	Türkiye Türkçesi
Türkm.	Türkmen Türkçesi
WTND	Webster's Third New International Dictionary
Yak.	Yakutça

KAYNAKÇA

- ABDULLİN, İ.A., Vahitova, S.B., Gazizova, F.M., Gaynanova L.R. ve diğerleri (1977-1981), *Tatar télénéj anlatmalı süzlégé*, IIIt., Kazan.
- ADAMOVIĆ, Milan (2009), *Floransalı Filippo Agenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehçe-i Osmâni*, (Haz. Recep Toparlı), TDK Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1999), *Kutadgu Bilig I (Metin)*, TDK Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1974), *Kutadgu Bilig II (Çeviri)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1992), *Atebetü'l Hakayık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU, Ekrem, Kuular, Klara (2003), *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- AYAZLI, Özlem (2012), *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*, TDK Yayınları, Ankara.
- BASKAKOV, N.A., Toşçakova T.M. (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, (Haz. Emine Gürsoy Naskali, Muvaffak Duranlı), TDK Yayınları, Ankara.
- BATTAL, A. (1934), *İbni-Mühennâ Lügati*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- BAYNİYAZOV, A., Bayniyazova, J. (2009), *Türkiye Türkçesi Kazak Türkçesi Sözlüğü*, (Ed. Kenan Koç), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- BAYRAM, Bülent (2007), *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Tablet Yayınları, Konya.
- BOROVKOV, A. K. (2002), *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*, (Çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu), TDK Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ÇAĞRICI, Mustafa (1988), "Âfet" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- ÇULHA, Tülay (2006), *Karaycanın Kısa Sözcükleri* (Karayca-Türkçe Kısa Sözlük, Kebikeç Yayınları, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- ECKMANN, János (1995), *Nehcül-Ferâdis I Metin II Tıpkıbasım*, (Yayımlayanlar Semih TEZCAN, Hamza ZÜLFİKAR), TDK Yayınları, Ankara.
- ELLİADE, Mircea (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev.: L. Arslan), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yayınları Kaynak Eserler Dizisi, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I-II*, TDK Yayınları, Ankara.
- GAYDARCI, G.A., Koltsa, E.K., Pokrovskaya, L.A., Tukan, B.P., *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü* (1991), (Rusçadan Akt.: İ. Kaynak, A. Mecit Doğru), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza (2010), “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:28, s. 351-373.
- GRÖNBECH, Kaare (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1997), *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KANAR, Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfi Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (2002), *Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler*, *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- KARAAĞAÇ, Günay (2010), *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş, Metin ve Dizin), TDK Yayınları, Ankara.
- KOWALSKI, Tadeusz (1996), *Karayim Lehçesi Sözlüğü*, (Çev. Kemal Aytaç), Engin Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*, TDK Yayınları, Ankara.

- Muallim Nâcî (2009), *Lügat-i Nâcî*, (Haz. Ahmet Kartal), TDK Yayınları, Ankara.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1994), *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara.
- Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I-II* (1934), Devlet Basımevi, İstanbul.
- Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* (1935), Devlet Basımevi, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (2010), *Türk Mitolojisi (II. Cilt)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖNER, Mustafa (2009), *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Mustafa (1993), *Gülistan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZMEN, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâ'î Divanı I-II*, TDK Yayınları, Ankara.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen, Helsinki.
- REDHOUSE, J. W. (2009), *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, (Haz. Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz), TDK Yayınları, Ankara.
- RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L. T, Kuçığaşeva, N.A. (2000), Teleüt Ağzı Sözlüğü, (Çev. Şükrü Halûk Akalın, Caştegin Turgunbayev), TDK Yayınları, Ankara.
- SEVORTYAN, E.V. (1989), *Etimologičeskiy slovar tyurskih yazıkov*, Moskva.
- SMİRNIŤSKOGO, A.N. (1987), *Russko-Angliyskiy Slovar (Russian-English Dictionary)*, Moskva.
- Şemseddin Sami (1317), *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet.
- Tarama Sözlüğü* (2009), C V-VI, TDK Yayınları, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Sanat Kitabevi, İstanbul.
- TİETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, I. Cilt (A-E), Simurg Yayınları, İstanbul-Wien.
- TİETZE, Andreas (2009), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, II. Cilt (F-J), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi, KARAATLI, Recep (2007), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

- TULUM, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2011), TDK Yayınları, Ankara.
- Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* (1935), Devlet Basımevi, İstanbul.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (2009), II.-V. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- USER-ŞİRİN, Hatice (2010), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Kömen Yayınları, Konya.
- Webster’s Third New International Dictionary of the English Language Unabridged* (1971), Springfield, Massachusetts.
- VASİLİEV, Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, Kemal (Haz.) (2000), *Âşık Paşa Garib-nâme II/2*, TDK Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Emine, DEMİR, Nurettin, KÜÇÜK, Murat (2013), *Kıyas-ı Enbiya*, TDK Yayınları Ankara.
- YUDAHİN, K. K. (1998), *Kırgız Sözlüğü* (I-II), (Çev. Abdullah Taymas), TDK Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Nuri (1993), *Mukaddimetü’l-Edeb* (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks), TDK Yayınları Ankara.
- YÜCEL, Bilâl (1995), *Bâbü’r Dîvânı* (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.